

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.2.17

UDK UDK 821.163.4(497.6).09

Primljeno: 17. 02. 2022.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Nehrudin Rebihić

PISMA KAO IZVOR ZA PROUČAVANJE KNJIŽEVNE PROŠLOSTI (NA PRIMJERU KORESPONDENCIJE ALIJE NAMETKA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA)

Korespondencija kao izvor za proučavanje književnih, kulturnih i političkih prilika i događaja u Bosni i Hercegovini nije dobila odgovarajuće mjesto u humanističkim i društvenim naukama jer su pisma isključivo tretirana u sferi privatnosti. Međutim, pisma su nekada prvorazredni izvor za predstavljanje slike određenog perioda ili događaja, osobito ako je interes da se utvrdi kako određena osoba ili grupa razumijeva neke trenutne događaje ili procese u društvu i kulturi. Proučavanjem pisama otvorila bi se i jedna drugačija perspektiva na neke događaje budući da je često riječ o “neformalnom“ obliku komunikacije. U okvirima bosnistike najcjelovitije su proučena tzv. “krajšnička pisma“ (Muhamed Nezirović i Lejla Nakaš), nešto manje pisma na orijentalnim jezicima (Sabaheta Gačanin), dok pisma iz 20. stoljeća (Hamid Dizdar, Munir Šahinović, Alija Nametak npr.), nažalost, nisu dobila odgovarajuću valorizaciju. U ovom radu bit će predstavljena korespondencija Alije Nametka između dva svjetska rata, a s obzirom na disperzivan tematski sadržaj pisama grupirana su u nekoliko tematskih cjelina. Osobito se izdvajaju pisma o Safvet-begu Bašagiću, o političkom cenzuriranju članaka i književno-umjetničkih djela te korespondencija sa slavistima diljem Evrope. Pisma su dovedena u vezu s drugim tekstovima (kotekst) koji su u najširem smislu bili u vezi s temama pisama. Nastojali smo tako što potpunije predstaviti događaje na koje su se pisma odnosila. Također, skrenuli smo pažnju na potrebu obnavljanja proučavanja bosnističke arhivske i dokumentarne građe, a naročito u proučavanju književne historije.

Ključne riječi: Alija Nametak; Safvet-beg Bašagić; Hamdija Kreševljaković; bosnistika; pisma; cenzura; Matica hrvatska; politika; slavistika

POTRAGA ZA METODOM

Nedostatak temeljnih naučnih istraživanja o književnoj prošlosti jedan je od osnovnih problema savremene bosnistike. Prihvatajući i primjenjujući različite recentne metode i perspektive poststrukturalnog “obrata“ (spacijalne, etičke, ekološke, feminističke), savremeni bosnista nastoji biti avangardan – što je, bez sumnje, važno za bosnistiku – međutim, takav pristup neće nadomjestiti ono što nauka mora uraditi – obaviti bazična istraživanja književne prošlosti zasnovana na arhivsko-dokumentarnoj građi koja neumoljivo odražava njenu kaleidoskopsku sliku (identitete, svjetonazore, poetike, politike...). Bez temeljnih uvida u građu nije moguće ni dekonstruirati niti kritički propitati naslijeđena znanja o književnoj prošlosti, kao ni dosegnuti nova, cjelovitija i potpunija. Interes za arhivsko-dokumentarnu građu pri tome ne podrazumijeva vraćanje (prevaziđenoj) filološko-pozitivističkoj metodi (traganje za izvorima i sakupljanje građe, utvrđivanje autentičnosti, datiranje...), već da se prikupljena građa pozicionira u šire diskurzivno polje (kultura, ideologija, kontekst) gdje će dobiti odgovarajuće mjesto i interpretaciju. Naravno, ove metode nisu proturječne, nego su zapravo jedna preduvjet za drugu. Ovakva metodologija osnažila bi naučni legitimitet bosnistike i omogućila da se umjesto preslikavanja modela i nategnutih adaptacija književno-historijskih procesa iz drugih, najčešće susjednih tradicija, književne pojave – bilo po genetsko-tipološkim ili povijesno-razvojnim karakteristikama – valoriziraju u odgovarajućem interliterarnom kontekstu iz bosnističke perspektive. Hodogram za jedan takav istraživački pristup u limitima vlastitih metodoloških osposobljenosti dali su 80-tih godina oni historičari književnosti koji su najprije pisali monografske studije zasnovane na arhivsko-dokumentarnoj građi (Rizvić, Đuričković, Vučković, Lešić, Maglajlić itd.), pa tek potom radove o specifičnim pojavama i pojedinim autorima.

Po završetku rata ovdašnji književno-kritički prostor zaposjedaju poststrukturalističke teorije, a bavljenje historijom književnosti kroz istraživanje arhivsko-dokumentarne građe (periodika, rukopisi, pisma...) tretira se kao anahrono i zazorno. Primat se daje teorijskoj dedukciji i interpretacijama koje se utrkuju u dokazivanju lojalnosti novim teorijama pri čemu je u tom ‘preslišavanju’ nerijetko uočljivo zanemarivanje samog književnog teksta. Škola mišljenja iz 80-tih se gotovo ugasila, a njenim gašenjem ostali smo bez bazičnih istraživanja naše književne prošlosti iz kojih bismo crpili polazišta za neka uža i pojedinačna istraživanja.

SUDBINA SAFVET-BEGA BAŠAGIĆA

Izneseni prijedlog metodološkog modela proučavanja književne prošlosti inspirisan je uvidom u kulturni, intelektualni i naučni život epohe u kojoj je djelovao Alija Nametak.¹ Tu intelektualnu zajednicu, pa možemo kazati i školu mišljenja, predvodili su Safvet-beg Bašagić i Hamdija Kreševljaković kao dva u društveno-humanističkom polju najuticajnije bošnjačka intelektualca prve polovine 20. stoljeća. Oni su u svojim člancima, studijama i monografijama otvorili važna pitanja historiografije te književne i kulturne povijesti. Bašagić i Kreševljaković slijedili su pozitivističku teorijsku školu (biografizam, empirizam), odnosno historizam (Usp. Iggers 2019), koji je tad preovladavao i u širem južnoslavenskom prostoru (I. Pilar, Đ. Šurmin, D. Prohaska). Ovu školu mišljenja prenijet će i na svoje učenike, a najprije na Aliju Nametka, a potom i generaciju tad mladih intelektualaca Muhameda Hadžijahića, Seida Traljića, Hivziju Hasandedića itd. Ako je Bašagić predvodnik prve (Mulabdić, Čatić, Hadžić, Bjelevac, Sarajlić), Nametak je to, van svake sumnje, bio za drugu generaciju bošnjačkih intelektualaca. Njegovao je prijateljski odnos najprije s Kreševljakovićem, a potom i kraće vrijeme – nekoliko godina pred smrt – s Bašagićem. Način njegova intelektualnog sazrijevanja bio je uglavnom neformalne prirode,² iako je stekao formalno obrazovanje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bašagić i Kreševljaković prepoznali su kod njega veliki interes za nauku i književnost, pa su ga vezali za sebe i prenosili mu znanja koja će kasnije koristiti u brojnim svojim radovima. S druge strane, njegov interes u polju folkloristike, gdje je dao nemjerljiv doprinos – preko pedeset radova – treba tražiti u porodičnom *backgroundu* budući da je njegov otac Hasan Nametak također bio folklorist. Neizostavno je u ovom kontekstu naglasiti doprinos cijele porodice Nametak (Hasan, Alija, Abdurahman, Fehim, Muhamed) na polju proučavanja književne, kulturne i političke historije Bošnjaka. Nažalost, do danas o njihovom radu nemamo valjane studije koje bi ih kontekstualizirale unutar složene, kaleidoskopske slike bošnjačke i bosanskohercegovačke kulture 20. stoljeća.

¹ Bio-bibliografske podatke o Aliji Nametku vidjeti u Nametak (1931), Traljić (1998: 244-256), Hasanbegović (2006) i Čeman (1994).

² O neformalnom učenju uz Bašagića Alija Nametak veli: “Za našeg drugovanja od tri i po godine, ja sam mnogo toga od Safvetbega čuo i naučio, za moje radove davao mi obilje savjeta i podataka, razjasnio mi je dosta stvari iz političke povijesti Austrije, takvih stvari, kakvih nažalost nema napisanih, pričao mi mnoge zgode iz svog javnog rada, pa i intimnog života, po kojima sam učio, da je Safvetbeg zaista riedak čovjek u našem sveukupnom javnom životu“ (Jurčić 1944: 352).

Iz Nametkove korespondencije između dva svjetska rata vidljiva je njegova uloga u kreiranju i oblikovanju književne i kulturne scene u Bosni, ali i u širim okvirima slavistike. Pisma mu upućuju tada najznačajniji književnici, urednici, lingvisti, historičari, folkloristi iz Bosne, Hrvatske, ali i Njemačke, Čehoslovačke, Mađarske itd. Njegova pisma predstavljaju nezaobilaznu dokumentarnu građu i prvorazredni izvor za izučavanje kulturnog i književnog života ovog perioda budući da su nerijetko, direktno ili indirektno, utjecala na oblikovanje određenih stavova i mišljenja učesnika u korespondenciji. Vrijednost ovih pisama ogleda se i u tome što reflektiraju ukupni život, naročito onaj neoficijelni: od dubokih intimnih, prijateljskih preko porodičnih pa sve do širih društvenih odnosa.

Ovdje smo se usredsredili samo na ona pisama koja tretiraju kulturni i književni život između dva svjetska rata, a potom smo ih komparirali s onim sadržajima (tekstovima, polemikama, knjigama) koji su bili povod za određenu korespondenciju. Iz pisama koje smo pronašli u Historijskom arhivu grada Sarajeva vidljivo je da se Nametak najviše dopisivao sa Hamdijom Kreševljakovićem, Antunom Šimčikom, Fehimom ef. Spahom, Munirom Šahinovićem Ekremovim, Ahmedom Muradbegovićem, Maksimom Svarom, Edhemom Mulabdićem, fra Pavom Dragičevićem, Ljubomirom Markovićem, Abdurahmanom Malićem, Vladislavom Skarićem, Maximilianom Braunom, Ottom Bablerom, Josipom Bajzeom. Neka od ovih pisama publicirana su u periodici tokom i nakon Drugog svjetskog rata, kao naprimjer korespondencija s Fehimom ef. Spahom u *Hrvatskoj svijesti* 1943. godine, ili su pak poslužila kao građa za neke kasnije Nametkove tekstove, kao naprimjer korespondencija (iz 1932. godine) sa fra Dragičevićem u časopisu *Dobri pastiri* 1957. godine. Međutim, uz ova publikovana pisma nisu priloženi Nametkovi odgovori, već samo njegovi naknadni komentari. Budući da su teme u pismima prilično disperzivne, ovdje ćemo pokušati da ih objedinimo u nekoliko tematskih cjelina.

S obzirom na to da je Nametak intenzivno drugovao sa Safvet-begom Bašagićem nekoliko posljednjih godina njegova života, brojna pisma tematski su bila u vezi s Bašagićem, bilo da je riječ o njegovom životu, naučnom radu, ostavštini ili pak o priređivanju tematskih brojeva časopisa povodom njegove smrti, organizaciji dženaze itd. U hronologiji pisama najstarije u Nametkovoju ostavštini je ono fra Pave Dragičevića, profesora historije u Širokom Brijegu,³ upućeno direktno Bašagiću 1925.

³ Pavo (Stanko) Dragičević intenzivnu korespondenciju imao je sa historičarem Ferdom Šišićem. Šišić mu se „obraćao uvijek prije nego bi koju povijesnu studiju tiskao, da mu je pregleda i da ga upozori na eventualne propuste“ (Nametka 1957: 143). Čak se u jednom pismu Šišić zahvaljuje Nametku na podacima o Krbavskom boju, dok mu u istom pismu sugerira da za Hercegovačku bunu 1875. (odnosno za ubistvo Zarišage Kruića) ne propusti pogledati tzv. austrijske crkvene knjige (1873-1878). U: HAS/ZV-390

godine kao komentar njegovog članka „Najstarije vijesti o Kosovskom boju“ (1924).⁴ Izražavajući radost zbog najave izlaska – a nikada objavljenog – drugog izdanja Bašagićeve *Kratke upute u prošlost Bosne i Hercegovine*, Dragičević mu preporučuje da uobziri tekstove o Crnoj Gori Jovana Tomića objavljene u *Matici srpskoj* i *Glasi akademije*. Ovo pismo Nametak je pronašao u Bašagićevoj ostavštini i publikovao ga u časopisu *Dobri pastiri* zajedno sa dva pisma koja je Dragičević lično njemu napisao povodom teksta *Mostarski stari most* (1932). Nametak je komentirao i ovo Dragičevićevo pismo, naročito onaj dio o Bašagićevoj knjizi *Kratka uputa...* Prema Nametku, Bašagić je primarno orijentalist, a u “historičkoj znanosti bio je samo amater“ pa ova njegova knjiga nema „osobite naučne vrijednosti“ te da je ona „najvećim dijelom kronologija, sastavljena prema Muvekitovu rukopisu *Tarihi dijari Bosna*, a Muvekit je također bio amater bez potrebnog obrazovanja, kakvo treba da ima historiograf, pogotovo dobar historiograf“ (Nametak 1957: 144). Navodi kako mu je Bašagić “nekoliko puta“ kazivao da je ova knjiga nastala tako što je „održao tri predavanja u takozvanoj Kiraethani na Bentbaši u Sarajevu“, a potom ih je, na nagovor barona Kutschera, koji je također prisustvovao tim predavanjima, uveo u jednu cjelinu – knjigu te im pridodao „kratki pregled književnosti bosansko-hercegovačkih muslimana na orijentalnim jezicima, koju je materiju kasnije obradio kao doktorsku disertaciju“ (Ibid.). Nametak zaključuje da je Bašagić Bosnu u Osmanskom Carstvu tretirao kao skoro pa samostalnu i da je ona svoju samostalnost „... izgubila 1850. godine kada je Omer-paša Latas uništio moć bosanskog begovata“ zbog čega njegova knjiga i završava ovom godinom. Nametkova kritika naročito se odnosi i na Bašagićevo zaboravljanje „pučanstva“ koje je bilo do 1850. godine, a i nakon ove godine, nosilac bosanskog identiteta. Ipak naglašava važnost ove knjige, kao i potrebu da se nanovo uradi novo djelo koje će detaljnije rasvijetliti osmanski period Bosne, a takvo što, prema njegovom mišljenju, može uraditi samo „Bašagićev prisni prijatelj Hamdija Keševljaković“. Ovakvi Nametkovi prilično oštri osvrti nisu nepoznati, osobito ako se uobzire njegova stajališta iznesena u *Sarajevskom nekrologiju* (1994), u kojem se osjeti “rezerviranost“ spram Bašagića.

⁴ Munir Šahinović Ekremov publikovao je tri Bašagićeva “politička pisma“ upućena Bekir-begu Tuzliću, članu Eksekutivnog odbora. Pisma najviše tretiraju izbor Bašagića u Eksekutivni odbor, ali u jednom od njih – što je za nas osobito interesantno – Bašagić sumnja u svoj profesorski angažman na orijentalistici u Zagrebu, kao i u habilitaciju u Egiptu, pa između ostalog kaže: „Govorilo se je i ja sam mislio, da ću dobiti stolicu u Zagrebu, ali kako čujem to je na vrbi svirala. Dok se kreira proteći će dosta Save. Što se tiče mog puta u Egipat i to je s zagrebačkom profesurom u savezu. (Posljednja rečenica je prekrížena). Moj put na Istok skopčan je s habilitacionom radnjom za sveučilišnu (“zagrebačku“ prekríženo), stolicu, dakle i to je na vrbi svirala“. Usp. Šahinović (1936: 7) *Tri politička pisma Dra Safvet-bega Bašagića: prilog političkoj povijesti Bosne u: Muslimanska svijest, 1, 7*. Pisma su datirana 1910. godine.

Bašagić je najčešće bio tema korespondencije Kreševljaković-Nametak, a samo jedno pismo, u kojem se spominje Bašagić, napisano je za njegova života (1933). U njemu Kreševljaković obavještava Nametka u Podgorici, u kojoj je kao profesor proveo („po kazni“) školsku 1933-34. godinu, da je „prije par dana bio kod Bašage, slab je, ali opet se pri čaši drži junački“ (HAS/ZV-393/1933). Kreševljaković je Bašagića najčešće oslovljavao sa „beg“, „Bašaga“ i „Safvetbegović“. Pored ovog pisma, za Bašagića je vezano i jedno pismo iz 1931. godine arhiviste, filologa, folkloriste Antuna Šimčika, u kojem informira Nametka da je Bašagićeva knjiga *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci* „odbijena na sjednici odbora Matice hrvatske, ovo sam privatno čuo pa vam i povjerljivo kazujem“ (HAS/ZV-310/1931), a moguće razloge za takvo što Šimčik pronalazi u finansijskom stanju Matice ili u recenzentu knjige. Međutim, nakon što je knjiga publikovana iz drugog pokušaja, urednik knjige i pisac predgovora Filip Lukas, tadašnji predsjednik Matice, izostavlja Bašagićev predgovor, što dodatno usložnjava priču o događanjima oko izdavanja ove knjige. Neke od natuknica biografija iz ovog rukopisa štampane su 1925. godine u monografiji *Znameniti i zaslužni Hrvati* u Zagrebu, a kako i sam Bašagić navodi u svom *Predgovoru* – naknadno objavljenom u *Novom Beharu* (br. 18) – ideja za ovu knjigu nastala je još u austrougarskom periodu na prijedlog Kutschera⁵ da se „izda jedna jugoslovenska enciklopedija“. Međutim, nikada nije došlo do realizacije tog projekta zbog „nekih nesuglasica između akademija u Zagrebu i Beogradu“ (Bašagić 1931/32: 264), da bi potom Truhelka pokrenuo „bibliografski rječnik znamenitih Hrvata, Bošnjaka i Hercegovaca u turskoj povjesnici“. Truhelka je trebao prikupiti podatke iz evropskih, a Bašagić iz turskih izvora. Na izradi ovog biografskog leksikona radio je intenzivno sve do pogoršanja bolesti nakon Velikog rata, a zbog prodaje biblioteke u Bratislavu, nije imao valjane izvore za opsežnije natuknice o nekim znamenitim ličnostima. Konačnu, ali nepotpunu, formu knjige objavljene u Matici uredio mu je, kako i sam kaže, Alija Nametak. U drugom pismu iz 1932. godine (HAS/ZV-311) Šimčik smatra da su „dobro učinili“ to što su u *Novom Beharu* objelodanili izostavljeni Bašagićev predgovor, a da će se on potruditi da na njega „svrati pažnju“ u *Hrvatskoj reviji*. U dobronamjernom raspoloženju, Šimčik, također, sugerira Nametku da bi trebao „kupiti građu za nastavak i potpunu Bašagićevih Bošnjaka“ do današnjeg dana jer „nijesu oni koji su poslije 1878. godine umirali i živjeli ili žive ni u čemu gori od svojih starih“.

Značajan broj pisama u kojima se spominje Bašagić, Nametak je primio nakon njegove smrti. U njima je prije svega riječ o priređivanju tematskih brojeva časopisa

⁵ Detaljnije o baronu Kutscheru vidjeti u Žujo (2018).

u Bašagićevu čast, o načinu organiziranja dženaze, o školovanju njegove djece, o rukopisima itd. Od svih najemotivnija su Kreševljakovićeve pisma u kojima se osjeti prijateljski žal, tuga i nemirenje s Bašagićevom smrću. U jednom pismu iz 1934. godine Kreševljaković piše kako ga je „Bašagićeva smrt strašno potresla, mnogo više nego i Tebe, jer mi je bio draži od svih mojih milih i dragih, a Ti dobro znaš, da je broj ljudi koje ja volim od srca vrlo uzak, još kad mi iz njega neko nestane, ono se još više stuzi, teško je, da ne rečem nemoguće imati prijatelja, brata“, te „znaš, kada napišem merhum ili rahmetlija da mi suze nadolaze“ (HAS, ZV-395).

Veći interes za Bašagićev život, politički angažman, književno i historiografsko djelo javio se nakon njegove smrti, a naročito časopisâ iz Hrvatske koji su od Nametka i Kreševljakovića poručivali tekstove. Osobito se izdvaja časopis Matice hrvatske *Hrvatska revija* koja u više navrata poručuje tekstove o Bašagiću (1934, 1936). Tako u jednom od pisama Kreševljaković navodi kako mu je pisao urednik *Revije* da napiše „članak o begu“ i da je odustao kada je saznao da isti piše Nametak. Nakon što je publikovan Nametkov članak Kreševljaković mu u jednom pismu vrlo obazrivo sugerira na neke nedostatke u radu, pa kaže: „... nema ništa ispravljati meni, a vidim ni Tebi“, ali već u narednoj rečenici konstatira „da si ovdje moglo bi se u Tvom članku nešto dopuniti, ali ono što si napisao, po mom je sudu dobro“ (HAS/ZV-396). Matice hrvatska željela je objaviti monografiju o Bašagiću, što se vidi iz pisma Blaža Jurišića, urednika i vlasnika *Hrvatske revije*, iz 1936. godine u kojem piše Nametku: „Šteta je, što ni Vi ni g. Kreševljaković ne možete da se odlučite na pisanje monografije o Bašagiću. Ako neće jedan od vas dvojice, ne znam ko bi drugi uopće mogao doći u račun za taj posao. Ne biste li se mogli udružiti, pa zajednički načiniti tu stvar? Gospodin Kreševljaković da uzme historijsku i političku, a Vi literarnu njegovu djelatnost“ (HAS/ ZV-385). Nastojanje da se Bašagić kanonizira u okviru hrvatske kulture imalo je pozadinu u političkim/nacionalnim aspiracijama hrvatskih političkih elita spram bošnjačkog naroda u prvoj Jugoslaviji. Naravno, ovdje treba kazati da su svi intelektualci ove grupe bili prohrvatski orijentirani, a jedan od razloga za takvo što treba tražiti u otporu prema srpskoj hegemonističkoj politici. Jedni su se pritom prohrvatski angažirali isključivo u polju kulture, a drugi ideološki i politički (npr. Munir Šahinović Ekremov).

I *Novi Behar* posvetio je cijeli jedan temat Bašagiću 1934. godine (br. 19-21), a tim povodom Nametku su u Podgoricu prispjela dva pisma: jedno od Hamdije Kreševljakovića, a drugo od Munira Šahinovića Ekremovog. U Kreševljakovićevom pismu vidljiva je rezigniranost zbog toga što će tematski broj biti objavljen „bez ijednog ozbiljnog članka o njegovoj poeziji“ te konstatira da je to žalosno „i da ga

nema tko napisati“, a dodatno mu je ovu situaciju, kako piše, otežalo to što „ljudi oko ‘Behara’ (*Novi Behar*, o. p. N. R.) nisu htjeli čuti o kakvom Tarihu“ za Bašagića, ali i „opozvanim obećanjem“ A. Muradbegovića da će nešto lično „sročiti“. Muradbegović je ipak uspio završiti članak pod naslovom *Moj prvi susret s Bašagićem* (1934: 287-288) u kojem piše kako je zajedno s Kreševljakovićem 1927. ili 1928. godine otišao kod bolesnog Bašagića gdje im je pričao anegdote iz Hercegovine, o tome šta će dalje pisati i raditi i da će mu u tome pomagati “mladi student“ (Alija Nametak). Na kraju ovog pisma Kreševljaković ističe kako mu je već pristiglo 20 članaka (Mulabdić, Spaho, Miličević, Bušatlić, Hadžijahić, Čaušević, Mešić itd.) ali da su „skoro svi članci uspomene na rahmetliju. Također, i u Šahinovićevom pismu nagovještava se ovaj broj, pri čemu on Nametku sugerira da napiše „književni omaž, ili pak što naučno, npr. vrijedno bi bilo otvoriti onaj njegov rječnik istočni rieči u hrv. jeziku, koji je ostao u rukopisu“ (HAS/ZV-312) te nastavlja da „za tu inače vriednu stvar, javnost ne zna gotovo ništa, a ti si inače deverao oko leksikografije i rječnika pa će ti to uspjeti, ali ne budeš li mogao, budući da je vrijeme kratko a možebit niti priručnik djela nemaš kod sebe, obradi jednu kompletnu temu...“ (HAS/ZV-312) Šahinovićeva pisma pisana su etimološkim pravopisom koji je protežirao i kao urednik *Muslimanske svijesti*, a o čemu su u nekoliko navrata on i *Novi Behar* (Nametak) vodili polemiku.⁶ Kada je riječ o ovom Bašagićevom rukopisnom rječniku, valja kazati da je, po svemu sudeći, korišten samo u internim krugovima ove generacije za potrebe tumačenja nekih riječi orijentalnog porijekla.

⁶ U časopisu *Novi Behar* 1936. godine objavljen je tekst Pravopisne nepravilike (br. 24, str. 360) u kojem se kritizira neujednačen pravopis (fonetski i etimološki/korijenski) u listu *Muslimanska svijest*. Na ovaj tekst reagirao je Munir Šahinović Ekremovi u *Muslimanskoj svijesti* (br. 22) navodeći da iza tog teksta stoji Alija Nametak, ali već u narednom broju *Novog Behara* (1936-37, 1-3, 38) Nametak objavljuje *Izjavu* u kojoj demantira da je on autor navedenog teksta. Na kraju *Izjave* Nametak piše kako ga je i Kulenović „na neke stvari upozoravao“, ali je bilo „besmisleno“, aludirajući tako na polemiku *Novog Behara* i *Islamskog svijeta*. Ova polemika nagoviještena je u pismu (god. 1934) Abdurahmana Mešića gdje, između ostalog, stoji: „Bušatlića članak prilaži, dok ti šaljem članak Kulenovića o I. S. koji mislim uvrstiti, premda je Munir iz njega istupio. Mislim da im neće ostati dužan“ (HAS/ZV-300). Kulenovićev članak odnosi se na jednu polemiku iz 1934. godine koja se vodila u navedenim časopisima. *Islamski svijet* publikovao je tekst *Plaže* (br. 99, str. 2) na koji je reagirao Kulenović u narednom broju časopisa s tekstom *U odbranu „kćeri cjepara“ i „odrpanih tipova“* (br. 102, str. 6), a uz koji Uredništvo prilaže svoj komentar. Kulenovićeve reakcije objavljene su u *Novom Beharu*: 1. „Kako se kod nas piše?: povodom jednog komentara Islamskog svijeta“ (br. 5-7, str. 95-98); 2. „Još o načinu kako se kod nas piše“ (br. 11-12., str. 195-196) povodom teksta „Mi imamo ime i svoj put“ (*Islamska svijest*, br. 116, str. 5); 3. „Izjava g. Skendera Kulenovića“ (br. 11-12, str. 206).

Na Nametkovo provokativno prizivanje ove polemike u *Izjavi*, Šahinović nije ostao dužan napisavši u *Muslimanskoj svijesti* reakciju u kojoj se, između ostalog, navodi: „U napadaju na me on uzima i g. Skendera Kulenovića. Ja ponovo neću potrzavati Kulenovića, odnosno odg. “Isl. Svijetu“ na što se Prof. g. Nametak poziva, a dobro se sjećam kad je taj odgovor izašao, Nametak mi je rekao da taj odgovor nije ušao po njegovoj nego po g. Mešićevoj privoli (Nametak je i tad bio tajni suradnik I. S.) i da se on s marksističkim stavovima g. Kulenovića ne slaže. A sad mu sigurno bez njegove privole za ove rekriminacije g. Kulenović dobro dolazi.“

Tako se Muhamed Hadžijahić (1936), kada tumači riječ „potur“, referira na ovaj rječnik i naslovljava ga *Turcizmi, arabizmi i perzizmi u hrv. jeziku*, a koji se, kako kaže, „trenutno nalazi kod njega“. Nažalost, taj rječnik još niko nije predstavio i kritički valorizirao. Bašagić se spominje i u jednom Šahinovićevom pismu iz 1942. godine u kojem traži od Nametka da mu pošalje sve informacije o Bašagićevoj biblioteci koju je prodao u Bratislavu, a naročito da mu piše o tome „kako je došao na ideju prodaje, tko je bio posrednik, je li netko dolazio iz Bratislave u Sarajevo, da li je on sve svoje rukopise prodao ili je neke zadržao za sebe (...) odakle da se baš za to Bratislava zanima“, a sve ovo piše kako bi te informacije proslijedio nekom uglednom Slovaku koji bi o merhumu htio pisati u slovačkim novinama, a „opet bi to nama Hrvatima muslimanima bilo i ugodno i korisno jer se o nama u Slovačkoj, koja je naskroz katolička zemlja, gotovo ništa ne zna“ (HAS/ZV-313)⁷.

Kanoniziranje Bašagića u okvire hrvatske kulture vidljivo je i u inicijativi za podizanje njegova spomenika u Zagrebu na Bulićevom perivoju (kod današnjeg Hrvatskog državnog arhiva), a inicijativu za takvo što pokrenula je Marija Kumičić, hrvatska književnica, prevoditeljica i voditeljica udruženja „Hrvatska žena“. Upravo Marija Kumičić u jednom pismu iz 1936. godine izvještava Nametka o procesu podizanja spomenika te kako ima dobru komunikaciju sa Dervišom Hadžiomonom, članom ondašnje „Narodne uzdanice“ i HSS-a, kao i sa zagrebačkim „Napretkom“, koji će udruženim snagama sakupiti novac i realizirati ovaj projekat. Također, naglašava da sve to trebaju podržati i druge podružnice „Uzdanice“ u Bosni i Hercegovini organizirajući različite akademije po njenim gradovima kako bi se prikupila sredstva i spomenik otkrio do septembra 1936. godine. Kumičićeva piše da bi spomenik „trebao biti od bronzine i na brušenom granitnom postamentu, da bude trajan i otporan protiv svih vremenskih nepogoda“ (HAS/ZV-295), ali i da bi trebalo razmisliti o natpisu na spomen mjestu te da se izbjegniju Bašagićevi stihovi „I moga hrvatskog jezika šum/ može da goji, može da spoji/ Istok i Zapad, srce i um“ jer, prema njenom mišljenju, „Istok i Zapad ne odgovara današnjem vremenu“. Kraj njenog pisma najbolje ilustrira nastojanja zašto se Bašagić kanonizira u hrvatsku kulturu, dok bi postavljanje spomenika u glavni grad muzealno/simbolički ovjerilo identitet Bošnjaka kao Hrvata – „povezujući i postavljajući kako u prestolnici svih Hrvata vedre umove, lijepa srca i ponosne glave pravih hrvatskih umnika i otačbenika iz svih rastrganih vjekova hrvatskog Kraljevstva, da tako potomstvo pozivamo u pamet, što smo bili, što smo imali i što opet treba da stvorimo“ (HAS/ZV-295). I bosanskohercegovačka periodika pr pratila je ovu inicijativu, a naročito *Muslimanska*

⁷ O ovim pitanjima opširno je pisao Ljubović (1998).

svijest s prilogom „Spomenik dru Safvet-begu Bašagiću u Zagrebu“, gdje se donosi i informacija da je Matica hrvatska odlučila „izdati monografiju o književnom, znanstvenom i povijesnom djelu Safvet-bega Bašagića“, a o čemu se govori i u pismu Blaža Jurišića.⁸ Naravno, nikada nije došlo do realizacije ove inicijative, mada se ona ponovo aktualizirala i u vrijeme NDH⁹, o čemu je opet pisala *Muslimanska svijest / Hrvatska sviest*. Na drugoj strani, u korespondenciji Kreševljaković – Nametak iz 1934. godine vidljivi su veliki problemi u vezi s podizanjem bašluka/spomenika te pisanjem tariha na nišanu u Sarajevu. Tako, Kreševljaković Nametku u dva pisma piše: „... za bašluka ne brini, ali iskreno ti kažem da stvar ne ide baš najbolje, a privest će se kraju, ako Bog da, u to nema sumnje. Nije nas Bog ostavio“ (HAS/ZV-399) te „svuda se radi o spomeniku. Žao mi je, ovo je drugi put u životu da nemam dovoljno naroda, da ga ja podignem na ime djece“ (HAS/ZV-395). Bašagićev nadgrobni spomenik uz Gazi Husrev-begovu džamiju, onakav kakav je u današnjem obliku, podignut je tek 5. oktobra 1935. godine; spomenik je izgradio klesar Antun Godec od sarajevskog kamena – vapnenca. Iako je spomenik napravljen iz dva dijela: stepenastog sarkofaga (kubura) i nišana, kako stoji u jednoj bilješci u *Novom Beharu* (Anonim 1935: 111), Bašagiću bi ipak, prema mišljenju autora članka, više odgovarao “bogumilski nišan“. Tarih na nišanu na turskom jeziku napisao je Salih Safvet ef. Bašić, profesor Šerijatske sudačke škole. Kuriozitet ovog spomenika je i u tome što je prvi u haremu Begove džamije na kojem je latinicom ispisano ime umrlog; dakle – sastala se dva pisma (“Istok i Zapad, srce i um“). Nakon Bašagićeve smrti, Kreševljaković i Nametak preuzet će na sebe obavezu da brinu o njegovoj djeci, pa tako u jednom od pisama Kreševljaković se žali Nametku da su ga zvali u policiju zbog neke tužbe Bašagićeve rodbine, te da je Almasi, Bašagićevoj kćerki, „bilo neugodno, ali i obojici sinova“. Po svemu sudeći, riječ je o nekom sudskom procesu gdje se Kreševljaković zaštititički postavio prema njegovoj djeci jer dalje u pismu kaže „oni zaboravljaju da su ovo djeca pisca i pjesnika Bosanskog ponosa... meni je svejedno da su me i zatvorili“ (HAS/ZV-395). Kreševljaković se očinski ponio kada je riječ o školovanju Bašagićeve djece naročito Enise, Namika i Fikreta, pa tako u jednom pismu kaže da je Fikretu i Namiku našao „instruktora da ih do jeseni spremi

⁸ U Podlistku *Muslimanske svijesti* objavljen je članak (autor navjerovatnije M. Šahinović) pod naslovom „Za monografiju Dru Safvetbegu Bašagiću“. U tekstu se pledira da se raspiše konkurs za pisanje monografije pri „Narodnoj uzdanici“ ili da to realizira „Matica hrvatska“. Autor teksta konstatira da je građa za monografiju dostupna, a naročito Bašagićeve knjige (naučne i književno-umjetničke), dok je njegova arhiva “u cjelosti pohranjena u Napretkovoj kulturno-historijskoj zbirci, a koja sadržava njegove rukopise, netiskana djela iz svih područja njegova rada, biografije i ine podatke, te opsežnu korespondenciju, što sve u ovome slučaju predstavlja dragocjen biografski izvor za djelo ove vrste“.

⁹ Detaljnije o ovome vidjeti u Gelez (2010).

za malu maturu... Fikret radi vrlo marljivo, a Namik je, brate moj, pravi lufter... Bogami ne znam šta će od njega biti. Enisa je dobila opomenu iz hrvatskog i geografije, održao sam s njom par sati i opet se bojim da ne padne iz hrvatskog, a iz geografije ne zna ništa, ali je profesorica obećala da će je pustiti meni za ljubav (hatar) jer sam i ja njoj valjao. Bože moj!“ (HAS/ZV-396)

KAKVA ŠUMA – TAKAV ZEC

Represivni državni aparat u Kraljevini Jugoslaviji vješto je cenzurirao sve što je moglo narušiti ili poljuljati državnu ideologiju ili kraljevu diktaturu. Cenzura je služila kao mehanizam kontrole znanja, informacija i interpretacija, a nije se prezalo ni od harange, za koju su bile zadužene različite institucije: političke, kulturne i klerikalne. Primjenjivana je i mjera prisilnog preseljenja. U bosanskohercegovačkom kontekstu političkom progonu bili su najviše izloženi književnici lijeve orijentacije¹⁰, ali i Alija Nametak, koji je zbog priređivanja kalendara o Musi Ćazimu Ćatiću u kojem je protežirao hrvatstvo, službeno bio izmješten u Podgoricu gdje je kao profesor proveo godinu dana (1934/35), dok je skoro cijeli tiraž kalendara uništen. Cenzurisanja tekstova, knjiga, članaka, kako je vidljivo iz korespondencije, bilo je i u periodu NDH. Tako, kada Nametak objavljuje svoju prvu zbirku pripovjedaka *Bajram žrtava* (1931) pri Matici hrvatskoj nailazi na brojne probleme. Do 1931. godine, kada je objavljena Nametkova zbirka, u Matici hrvatskoj izašlo je devet djela bošnjačkih autora (Bašagić, Mulabdić, Huseinagić, Muradbegović, Sarajlić, Osman-Aziz), a prema podacima Mahmuda Traljić (1962: 71-76) do 1962. godine publikovano ih je dvadeset, što pokazuje da je Matica hrvatska u svojim izdanjima težila zastupiti bošnjačke, ali i bosanskohercegovačke pisce (osobito bosanske Hrvate). Naravno, “očitovanje Bosne“ u izdanjima Matice hrvatske imalo je svoju pozadinu, naročito u periodu između dva svjetska rata.¹¹ Istini za volju, neki su bošnjački intelektualci zazirali od Matice, a osobito Hamdija Kreševljaković i Ahmed Muradbegović: Kreševljaković

¹⁰ U jednom od pisama stoji: „... čitao sam kako o Tebi i Tvom listu piše Čengić. Baš ste vi Bosanci (i Hercegovci) prepotentna nacija! Osiliše se mnogo Simić i Husnija.“ (HAS/ZV-386) Pismo je Nametku uputio književni historičar i prevodilac Krešimir Georgijević. Gregorijević aludira na tekst Husnije Čengića, pisca lijeve, socijalne orijentacije, o *Novom Beharu* objavljen u *Hrvatskoj reviji* 1930. godine. *Hrvatska revija* je u ovom periodu bila otvorena za objavljivanje tekstova „svih političkih orijentacija pa su tako svoj prostor našli i lijevi i desni; događalo se da su u istom broju priloge imali i Miroslav Krleža i Ljubomir Maraković“ (Luić-Vudrag 2018: 71-72). Ovakvo stanje zadržalo se sve do 1933. godine kada Filip Lukas piše esej *Ruski komunizam naspram nacionalnog principa*. Nakon ovog eseya saradnju s Revijom prvi će prekinuti Krleža, a potom i drugi pisci lijeve orijentacije pa, između ostalih, i Hasan Kikić.

¹¹ O udjelu Matice hrvatske u nacionalizaciji Bošnjaka (ondašnjih bosanskohercegovačkih muslimana) pisao je i Muhamed Hadžijahić (1974: 199-205).

piše da „ne voli ljude oko Matice; oni su za mene utjelovljena uobraženost i potpuni ignoranti“, dok Muradbegović piše kako nije dobio Nametkovu zbirku jer su u Matici ljudi „s kojima on nije dobar“. Razloge za takvo što možemo tražiti i u tada sve izrazitijoj hrvatskoj nacionalističkoj i protujugoslovenskoj orijentaciji Matice hrvatske. To je naročito izraženo nakon izbora 1935. godine kada HSS ideološki utječe na orijentaciju Matice, što je u državnom aparatu tretirano kao protudržavna djelatnost. (Usp. Luić-Vudrag 2018: 241-246)

Pri publiciranju Nametkove zbirke nešto nije štimalo zbog čega mu u jednom pismu Ivan Esih, leksikograf i prevoditelj (rođ. u Ljubuškom), piše da će se „za stvar u Matici interesirati“ te kako se govori da bi Nametka trebalo izdati i da je već “sondiran teren“, da “iza juga i sjevera: dolazi istok“. Međutim, za izdavanje knjige u Matici očito je trebala i jasna podrška autoriteta, pa tako Esih kaže „da u odboru nema doduše osim dra Marakovića (koji se oporavlja od operacije slijepog crijeva) nijednog Bosanca, ali ću se zauzeti kod dvojice uplivnih odbornika“ (HAS/ZV-299). Mjesec dana kasnije Nametku dolazi pismo od sekretara Matice Franje Jelašića da je, nakon recenzije, rukopis prihvaćen i da će knjiga biti objavljena u ovogodišnjem redovnom izdanju (1931). Piše mu kako treba dati saglasnost da se neki „predrastični izrazi izmijene uz svu opreznost kojom se ne bi ni sadržaj ni stil ni književna vrijednost pojedinog mjesta nagrdila“ (HAS/ZV-389). Tako, između ostalog, navodi da treba reducirati „drastičan opis porođaja one ovčarice, pa izraz “kurva““. Također, sugerira se da se u naslovu istakne “bosanski“ ili “Bosna“, a ukoliko on ne predloži naslov, kaže: „... mi ćemo Vam za vrijeme slaganja rukopisa takav sličan naslov predložiti“. Uvidom u konačno izdanje, zbirka ne nosi naslov gdje se ističe „bosanski“ i “Bosna“, a “drastični izrazi“ ostali su u tekstu, kao i sporna scena. Međutim, u leksičkom pogledu vidljiva su retuširanja (sotona/šejtan) jer se jezik prilagođavao publici u Hrvatskoj, ali je tumačenje određenih riječi (turcizama) pogrešno, na šta je Nametak reagirao u *Novom Beharu*: „Da bi olakšala razumijevanje nekih turcizama i manje poznatih riječi, Matica je u dobroj namjeri zatražila od nekog (ne znam koga) da protumači spomenute riječi. Neke su riječi krivo protumačene, pa mjestimice izlazi besmisao ako se u tekstu uzmu riječi kako su protumačene u Tumaču“ (1932: 207). Proces cenzuriranja nije završio samo na retuširanju leksike, nego su izbačene i neke novele. Tako iz pisma književnika i književnog kritičara Ljubomira Marakovića iz 1932. godine saznajemo da je u rukopisu Nametkove pripovjedačke zbirke bila i pripovijetka *Sunce*, koja je inače publikovana 1929. godine u časopisu *Savremenik*, ali je uklonjena iz konačne verzije. Maraković je imao zadatak da pripremi materijale za antologije hrvatske proze na francuskom i njemačkom jeziku i za obje je kandidirao

ovu novelu, međutim, kad je uzeo zbirku *Bajram žrtava*, kako kaže, „na svoje najveće zaprepaštenje otkrio sam da ona uopće nije štampana u Matičinom izdanju“, a „tačno se sjećam da je ona bila u rukopisu“, te je „smatram jednom od najboljih“ Nametkovih novela. Maraković ljutito kritizira „moralne skrupule“ onog „tko ju je uklonio bez ičijeg znanja i pristanka“ (HAS/ZV-380). Međutim, očitom Marakovićevom intervencijom, novela *Sunce* uvrštena je u antologiju na francuskom jeziku *Anthologie des conteurs Croates Modernes* (Antologija suvremenih hrvatskih pripovjedača) među šesnaest novela. O tome je objavljena i bilješka u *Novom Beharu*, s posebnim naglaskom da je „novela štampana prije u Savremeniku“ (str. 350).

Na publikovanju ove priče čestita mu i Maksim Svara (pseudonimi Zija i Husejn Rustemović) u jednom pismu iz 1933. godine (HAS/ZV-301), ali isto tako žali se na uredništvo *Hrvatske revije* jer „što se bezobrazluka tiče, oni Tvoji od Hrvatske revije natkriše sve što sam danas doživio“. Svara je htio objaviti roman kako bi popravio svoje nezavidno materijalno, ali su ga iz Matice ignorirali, dok su iz *Jugoslavenskog lista* tražili da se roman „preradi“. Ozlojeđen takvim odnosom Svara piše „ako mognem sakupiti kakvih para i nađem nekog da me zamjeni u Narodu, otići ću u Zagreb, pa ću im izdrobiti u sitno sve što mi leži na srcu“. Na kraju pisma moli Nametka da se „interasuje za rukopis“ jer „prema tebi barem ipak neće biti toliko bezobrazni kao prema meni“. Njegova nevolja, kao tada u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji. odnosno u Beogradu gdje je obitavao, uvjetovana je Velikom ekonomskom krizom, o čemu Svara piše: „Pomalo su i ovdje počeli osjećati ćesatluk (oskudica), pa postaju nervozni. Svi viču o krizi, ali niko neće da vjeruje da je u nas, u Sarajevu, takva kriza bila prije dvije godine i da će im tek prava kriza doći. Ne ide im to u glavu, ali će ići, inšallah. I ovdje je velika bijeda među intelektualcima. Samih novinara ima besposlenih 34 i ja sam došao, kanda, da im zaokružim broj“ (HAS/ZV-301). Nametak je zamolio Ahmeda Muradbegovića da se zauzme za Svaru u nakladi *Binoza*, a Muradbegović mu piše da oni „traže da nešto bude komercijalno i moderno, ali da je ljudski život po strani, te da oni neće štampati Svarin roman dok je Ilje Erenburga i drugih i da toliko zna reci mu...“ (HAS/ ZV-309).

Cenzuriranje se naročito odnosilo na članke i književne tekstove u periodici. Taj proces provodili su urednici ili istaknuti pojedinci koji su pretpostavljali moguće društvene posljedice nekog teksta. Tako je Kreševljaković u nekoliko navrata sugerirao Nametku da povuče polemičke tekstove kako ne bi časopis dovodio u nezavidan položaj. To se osobito vidi kada mu sugerira da povuče tekst o Handžićevom članku o ustanovljenju ramazana – vodeći se sigurno iskustvom Bašagićevog sukoba s ulemom – pa mu, između ostalog, kaže: „Čuješ, ti si poslao jedan članak u

N. B. kao odgovor na onaj Handžićev članak o ustanovljenju ramazana. Molim te lijepo, povuci ga i ne miješaj se u ove poslove. Neka se ulema o tome prepire. Šta ćemo se mi u to petljati. Ja sam neki geograf i dobro poznajem astronomsku geografiju, ali u to ne bih uopšte ušao, premda bi imao odakle pravo. Ima za ovo još jedan razlog, to je što će se između Tebe i Handžića razviti bespotrebna debata a zašto bi ti na to trošio snagu. To Ti još savjetujem, a Ti, naravno, čini kako Ti je drago“ (HAS/ZV-399).

U ovom kontekstu zanimljiva su i pisma koja je dobio od Mulabdića, Šahinovića, (Blaža) Jurišića u kojima je također apostrofirao problem političke cenzure. U kratkoj kartici, koju mu upućuje Edhem Mulabdić iz Dubrovnika 1938. godine povodom cenzuriranja, a potom i uništenja cjelokupnog tiraža Kalendara Narodne uzdanice za 1938. godinu, stoji: „Upravo sada pročitah jutrošnji Jugosl. list i našu izjavu. Dobro je, baš je lijepo napisana, blago, ali dostojanstveno. Ja ne mogu blago nego preoštro, dobro je što je i aluzija izostala, ali to ne znači da smo je iz svijeta izbrisali“. Mulabdićeva kartica odnosi se na izjavu, koja je u *Jugoslovenskom listu* (23. 2. 1938. godine) naslovljena sa „Nove metode neprijatelja Narodne uzdanice“, a u kojoj se Redakcijski odbor ograđuje – čak je smatra neprijateljskim činom – od jedne pjesmice „koja je štampana u našem kalendaru za godinu 1938“. U izjavi stoji da „ova nečuvena podvala u toj pjesmici promakla je redakcionom odboru kalendara kao i cenzuri, pa je Glavni odbor povukao čitavu nakladu kalendara za 1938. godinu i izdao drugo izdanje (...) Mi smo svjesni da će muslimani Bosne i Hercegovine i sva poštena javnost osuditi ovu besprimjernu zločinačku podvalu, pa vjerujemo da zlikovac ni toliko uspjeti, da se nađe ma jedna osoba naše poštene javnosti da za jedan momenat pomisli da se ovo dogodilo sa znanjem Narodne uzdanice ili zbog nepažnje našeg redakcionog odbora“.

Kao i u Kraljevini Jugoslaviji (SHS), cenzuriranje je itekako bilo prisutno i za vrijeme NDH, a o čemu svjedoče pisma Munira Šahinovića Ekremova¹² iz 1943.

¹² Valja ovdje kazati da Nametak i Kreševljaković nisu imali dobre odnose sa Šahinovićem, o čemu nam svjedoče i brojne polemike koje su se vodile između *Novog Behara* i *Muslimanske svijesti*, ali i pisma u kojima se jasno vidi distanciranje, čak i nepovjerenje Nametka i Kreševljakovića u ono što Šahinović radi. Međutim, interesantno je da oni nikada nisu prekidali komunikaciju. Tako u jednom pismu iz 1933. godine Kreševljaković, kada Šahinović traži od Aburahmana Mešića da uređuje jednu rubriku, piše kako je saglasan s Nametkom o Ekremu i konstatira: „Sad je na meni da mu kažem. Ja sam mislio ovo: Munire, surađivati možeš, ako hoćeš, ali ja u tebe nemam povjerenja i ne mogu te stvarno preporučiti Mešiću. Ne znam kako će se razgovor dalje među nama razviti, to ne znam, ali ja pri ovome ostajem“ (HAS/ZV-393). Nepovjerenje u Šahinovića imali su i ljudi oko Matice hrvatske, ali im je odgovarala njegova desna ideološka orijentiranost, o čemu piše glavni urednik i vlasnik *Hrvatske revije* Blaž Jurišić (Usp. Luić-Vudrag, 2018: 68-76) u pismu 1936. godine: „Samu inicijativu g. Šahinovića smatram dobrom. Nazivate ga neuravnoteženim. Možda bi bolji izraz bio bezobziran i svojeglav. (...) Inače pravac njegova lista meni se sviđa, i mislim da među muslimanskim Hrvatima nije nikada

godine povodom objavljivanja korespondencije Alije Nametka i reisa Fehima ef. Spahe u časopisu *Hrvatska sviest*, čiji je izvršni urednik tada bio Munirov brat Fikret Šahinović. Nakon pročitane korespondencije, Šahinović piše Nametku da „mada ne sadržava kakvih osobnosti, ipak taj rukopis u svakom slučaju vrijedi da bude objavljen, to tim više što kod nas nije običaj ovakve stvari objavljivati, a trebalo bi“, te dalje piše „kako bi liepa stvar bila recimo nečija korespondencija sa Safvet-begom, sa drom Mehmedom Spahom ili Muratom Šuvalićem“. Svi hrvatski nacionalisti s velikom radošću dočekali su pogibiju kralja Aleksandra a tome se posvećivala posebna pažnja i u NDH. Tako Šahinović piše Nametku: „Velim načelno jer imaju dvije stvari na koje Te moram upozoriti. Naime, na jednom mjestu Fehim ef. piše da u Sarajevu vlada utučenost poslije Aleksandrove pogibije. Sve kad bih ja i htio to dopustiti, cenzura ima u tom pogledu stroge naloge i to će izpasti. Da se to ne dogodi, predlažem da mjesto utučenosti stavimo uzbuđenje, pak će to ostati; dalje na drugom mjestu Fehim ef. piše da je Sarajevo u dubokoj crnini i dubokoj žalosti za Aleksandrom. I to ne može i valja to nekako zamieniti, da može. Treće je izraz tragedija; kada se čita tekst dobiva se dojam da Fehim ef. doista smatra Aleksinu smrt tragedijom, koju žali. I to treba nekako neuputno pretvoriti u nešto što neće izgledati žalostno. (...) No kad bi se te dvie rečenice i posve izbacile ništa ne bi stvar kao cjelina izgubila. Savršeno ništa. Dakle, odmah mi javi šta misliš o ovome kako bi cijeli rukopis mogao prirediti za tisak“ (HAS/ZV-315). U pismu se jasno insistira na jezičkom purizmu, kao i na korijenskom pravopisu, naročito u Nametkovim komentarima „pošto se radi o savremenom a ne i poviesnom pisanju“, dok će Spahina pisma biti prenesena u izvornom obliku. Međutim do intervencija u pravopisu nije došlo. Ova pisma su publikovana povodom godišnjice Spahine smrti kao dodatak ostalim tekstovima, a osobito onim iz *Glasnika islamske zajednice NDH* kakav je bio tekst Husejna Đoze „Znanstveno-vjerski rad merhum Fehim ef. Spahe“. O tome piše i uredništvo

izlazio list s tako izrazitim hrvatskim programom. Ukoliko njegovi neki istupi nisu možda politički oportuni, utoliko su ideološki ispravni. Meni se baš tako čini“ (HAS/ZV-385).

Pored navedenog, u Šahinovićevim pismima ima zanimljivih detalja iz historije, a naročito iz perioda NDH. Tako u jednom od pisama piše da prenese Kreševljakoviću da je kod poglavnika Pavelića vidio Husein-kapetanovu sablju koju je on svojevremeno poklonio nekom zapovjedniku tvrđave u Osijeku kada je tamo bio interniran, pa kaže: „Na toj sablji, koja više sliči evropskoj, nego orijentalnoj, ima i izvorni Huseinov podpis. Sada je Poglavnik naredio da se za čitavu vojsku izrade mačevi tačno onakvi kakva je Husein-kapetanova sablja“ (HAS/ZV-315). Također navodi kako se izražuju odličaja koja na sebi nemaju krsta kako bi se mogli njima odlikovati i muslimani. Također piše da muftija Ismet Muftić, zajedno sa Hadžijahićem i nekim Konjhodžićem, radi na spomenici zagrebačke džamije te da su se i njemu pismeno obraćali, ali on ne želi s „Hakijjinim korifejima niti Srbima kakav je taj Konjhodžić“. Smatra da će spomenica promašiti kao što je promašio i kalendar *Hrvat* koji su uređivali Hadžijahić i Hasan Šuljak. Spomenuti Muhamed Konjhodžić, kako navodi Hasanbegović (2007), za vrijeme NDH živio je u Kikićevom stanu u Zagrebu i bio komunistički ilegalac.

Hrvatske sviesti: „Da bi upodpunio nastojanja da se Spahin kulturni rad prikaže u pravoj slici, naš list objavljuje značajne izvadtke između Fehim ef. Spahe i književnika Alije Nametka; to dopisivanje kako će se vidjeti, sadrži dosta zanimljivih podataka o našem kulturnom životu u doba najteže beogradske diktature (1933-1935) i stoga vrijedi na ovaj način ga objelodaniti“. Zbog oskudnog broja pohranjenih primjeraka ovog časopisa u bosanskohercegovačkim arhivima, uspjeli smo doći samo do nekoliko tu publikovanih pisama. Riječ je o karticama u kojima su napisane samo neke informacije, između ostalog da ga Spaho izvještava o izlasku novog broja kalendara Narodne uzdanice, zatim da je dobio nekoliko drama iz Turske i da je preveo jednu aktovku, te ga na kraju izvještava o tome da mu je izvadio neki popis iz putopisa Evlije Čelebije, te da je, među brojnim svjedocima, bio pozvan i Nametak u procesu Šerif-Drnda (“Šerif se krivo zakleo na sudu, pa bi mogli Drnda i Zaimović biti osuđeni. Izvještaje s rasprave donosi Jugosl. list dosta objektivno, samo mu ne daju mnoge zanimljive detalje da donesu.“). Nažalost, ovdje nisu priložena Nametkova pisma, već samo komentari poput: „Aktovka koja se spominje u pismu je „Babur-šahova serdžada“ Rešad Nuri Gurtekin“; da „napiše o Podgorici za turskog vremena (...) međutim, stvar nisam upotrijebio jer me je neko pretekao u podgoričkom tjedniku Zeta“; „Proces Šerif Arnautović – Omer-beg Drnda nastao je kada je Š. A. rekao u Muslimanskom klubu u Sarajevu rahmetli Muhamed-begu (Mujabegu) Bašagiću da je za nas, hâšâ, sv. Sava znamenitiji od Muhamed pejgambera. Kada je ovo izbilo u javnost, poveo je Ulema-medžlis izvide, a Vakufsko vijeće bilo je prisiljeno ukloniti Š. A. s direktora vakufa. (...) Taj događaj izazvao je buru negodovanja među sarajevskim muslimanima...“

U brojnim pismima spominje se i nekoliko cenzuriranih tekstova o Musi Ćazimu Ćatiću. Blaž Jurišić u jednom pismu piše: „Je li gdje štampan Vaš tekst o Musi Ćazimu Ćatiću, koji je bio kod mene, ali ga zbog cenzure nismo mogli štampati. Ako nije štampan još, sad bi mogli da se donese u Reviji, pa Vas molim da ga pošaljete“. Nametak je iste 1936. godine u *Reviji* publikovao članak „Musa Ćazim Ćatić (Jedna dosad neobjelodanjena njegova pjesma)“ u kojem, na samom početku, donosi nekoliko crtica iz Ćatićeva života i prikaz najznačajnijih književno-kritičkih radova o njegovom djelu (Hamzalija Ajanović, Hamdija Kreševljaković itd.), a potom publikuje neobjavljenju pjesmu “Prolog“ u kojoj pjeva o Hrvatskom muslimanskom konviktu osnovanom 1912. godine. Konvikt je poznat i pod imenom “Konvikt Hakije Hadžića“, što se spominje i u Ćatićevim stihovima: *Eto četa pobornika s Hakijom junakom/ Skupila se pod širokim alejli bajrakom* (Nametak 1936: 299-304). S obzirom na to da Ćatić pozitivno piše o Gajretu, Nametak ga nastoji opravdati, konsta-

tirajući „da se nije moglo napadati ono društvo, koje su osnovali najistaknutiji muslimanski duhovni predstavnici i koje je narod širom Bosne i Hercegovine bio zdušno prigrlilo“ te „iako on pravom mjerom hvali Hrvatski muslimanski konvikt i dušu njegovu Hakije Hadžića, ne napada Gajret već i stoga, što se napredna muslimanska inteligencija nadala dobiti ga u svoje ruke u dogledno vrijeme, što se nije desilo samo radi skorog velikog rata“ (Nametak 1936: 304).¹³ U tekstu su bili identični – prohrvatski kao protuteža prosrpskim – stavovi o Ćatiću kao u kalendaru *Musa Ćazim Ćatić: hrvatski muslimanski kalendar 1930.* (Mostar), a čiji je tiraž bio uništen zbog uvodnog članka „U dvije-tri riječi“ [“Svi smo mi puni, prepuni i mnogo bi toga mogli reći i napisati. Mnogo, mnogo. Ali i naslov kalendara dosta je rekao, pa ko ima uši neka čuje, ko ima oči neka vidi“ (str. 18)]. Politička cenzura bila je neminovna jer protežiranje hrvatske orijentacije bosanskohercegovačkih muslimana smatrano je podrivanjem navodnog „integralnog jugoslovenstva“, odnosno negacijom srpske ideje o bosanskim muslimanima kao Srbima. Pored toga, Ćatić je (u dvije pjesme „Moja pjesma“ i „Moj ponos“) u svojim ranim stihovima veličao srpstvo¹⁴, što je u ovom kontekstu moglo implicirati i neprihvatljivo Ćatićevo adoptiranje u hrvatsku kulturu.¹⁵

¹³ Kontekstualizirajući navedene stihove, Nametak, također, konstatira: „Inicijativom Safvetbega Bašagića uz agilnu suradnju s nekoliko mladih muslimana (Edhema Mulabdića, Fehima Spahe, Rizabega Kapetanovića) mjeseca veljače godine 1902. godine osnovao je kulturno društvo ‘Gajret’ za pomaganje siromašnih đaka muslimana. Predsjednikom društva je bio četiri godine Bašagić, koji je godine 1907. pokrenuo politički list ‘Ogledalo’. Njegov je politički pravac bio: autonomija Herceg-Bosne u granicama Austro-Ugarske monarhije. Tadanje vođe muslimanske politike s Alibegom Firdusom na čelu bili su također autonomisti, a kako su najprismnije surađivali sa bosanskim Srbima, pa time kao bosanski autonomisti potajno radili o zajedničkom državnom životu s kraljevinom Srbijom, otkazuju povjerenje delegata dotadašnjoj upravi ‘Gajreta’, iz koga istupi Bašagić. Do godine 1912. je društvo ‘Gajret’ bilo ipak donekle samo muslimansko bez nacionalnih natruha, a tada počeo otvoreno propagirati srpski nacionalizam. Skupština toga društva g. 1912. bila je burna, a 1913. i krvava, pa ju je policija rasturila i u društvu zavela komesarijat, koji je potrajao do prevrata. Napredna muslimanska inteligencija, u nacionalnom pogledu hrvatski orijentirana, nije skrštenih ruku gledala razvoj događaja, pa je g. 1912. osnovala ‘Hrvatski muslimanski konvikt’ u Sarajevu i Mostaru. (...) Najugledniji suradnici su bili: Sejfo (Sejfuddin, o.p. N.R.) Husejnagić, Suljo Suljagić, Hamdija Kreševljaković, Sadikbeg Sadiković od muslimana, a prof. Mijo Vučak i Ivan Rendeo od katolika u Sarajevu, dok su u Mostaru bili najagilniji Dervo Hadžiomani i Salih H. M. Efića“ (Nametak 1936: 303-304).

¹⁴ Naravno, Ćatić ima i pjesmu „Ja sam Bošnjak“, kao i članak „Moji doživljaji u Carigradu“ gdje se jasno opredjeljuje za bošnjaštvo.

¹⁵ Deset godina nakon publikovanja ovog kalendara Nametak piše tekst u „Jedan hrvatski muslimanski kalendar“ u *Hrvatskoj reviji* (br. 2, 96-99). Navodi kako su novine nakon šestojanuarske diktature bile „bljutave od hvale i slavopojki ondašnjima veličinama, po kojima se kasnije blatilo i koji su strpavani u zatvore“. Za Nametka glavni krivac bio je Milan Srčić koji je u „bosanskim stvarima bio gromovnik“ i „zloduh u čijoj je glavi nikla ideja rasparčavanja Bosne i Hercegovine na četiri upravne jedinice, u cilju da bi oslabio i sasvim uništio politički značaj bosanskohercegovačkih muslimana, a da bi se prema vani pokazalo da su muslimani uz politički sistem njegov i njegovih drugova iz šestosiječanskog kabineta...“ Nalazeći se u takvoj situaciji, Nametak odlučuje izdati kalendar „po svojoj volji a na korist bosansko-hercegovačkih muslimana“. Obraća se nekolicini tadašnjih intelektualaca da mu pošalju tekstove, ali mu oni ne odgovaraju. Dan nakon publikovanja kalendara dobio je brzjav da je kalendar zaplijenjen („Prije nego što dođoh u Sarajevo, pokupih svu korespondenciju s prijateljima,

IZMEĐU POHVALE I KRITIKE

Od iznimne važnosti svakako su pisma koja donose kritike i pohvale Nametkovih književnih djela, članaka, polemika i rasprava. Neka imaju naučni karakter budući da se u njima otvoreno sučeljavaju mišljenja i stavovi, donose kritičke opservacije, ali i dobronamjerni savjeti. Pisma s najviše polemičkog duha napisao je fra Pavo Dragičević, tada župnik na službi u Jablanici, povodom Nametkove studije „Mostarski stari most“ objavljene u *Napretku* 1932. godine. Kritički osvrti odnosili su se gradnju kula gdje je, prema Dragičevićevom mišljenju, Nametak „podbacio“ i gdje postoje „očite kontradikcije“ u tekstu. Prije nego što donesemo detalje Dragičevićeve kritike, valja spomenuti da je Nametak u *Novom Beharu* 1931. godine publikovao još jednu studiju o Starom mostu, ali je dobio dosta primjedaba na taj tekst od oca Hasana Nametka i Omera Balića. Seciranjem Nametkovog teksta Dragičević uočava da Nametak reda izvore o gradnji kula, a da oni donose različite godine gradnje kula i mosta, pa tako, naprimjer, navodi 1452. godinu u kojoj Vladislav Kosača piše Dubrovčanima: „Zauzeo sam dvije utvrde na mostu“, zatim Derviš-pašu (cc1590) koji pjeva „s dvije kule velika ćuprija“, Roberta Michela, Klajić, Račkog itd. (HAS/ZV-388) Dakle, Dragičević misli da kule nisu nastale 1452. godine, nego mnogo kasnije. Komentirajući ovo pismo, Nametak kaže da je „držao do svojih stavova pišući ovu studiju“, ali „bih svakako pametnije uradio, da sam ih uzeo u obzir i barem separat ispravio“. Dragičević mu upućuje i drugo pismo u kojem donosi još informacija, kako kaže, „iz starih knjiga“, a navodi i neke koje je Nametak trebao uobziriti kao što su ona Francuza Pulleta, Đorđićev izvještaj na cara Ferdinanda II iz 1627. godine, te, između ostalog, na kraju zaključuje: „Pomještajem mosta na sjever za kojih 15 metara, da je napušćen i stari most, da su podignute i kao mostovi nove utvrde (...) Ne tvrdim da se nijesu stare utvrde vremenom poništile, a ove kao nove na njihovu mjestu podigle. Pravo da vam kažem, ne znam kakova je smisla bilo 1676. godine praviti utvrde, kada je turska granica bila na Jadranu“ (HAS/ZV-387).

osobito onu koja se odnosila na kalendar, i spalih je. Kalendare sakrih.“); uspio je spasiti desetak primjeraka: nekoliko „raziđe se među bibliofile, a jedan primjerak u Sveučilišnu knjižnicu u Zagreb“. (Autor teksta je u posjedu jednog primjerka kalendara). Nametak navodi kako je zaplijenjena pjesma (himna) „Lijepa naša“, posljednje rečenice Nametkovog uvodnog članka koji smo citirali u osnovnom tekstu te pjesma Muse Čazima Čatića „Onih kojih se tiče“. Kada je riječ o ovoj pjesmi, Nametak navodi da je vlasnik i nominalni urednik *Bisera* Muhamed Bekir Kalajdžić izmijenio stihove „Čujte, gdje kune hrvatska vas mati“ u „Čujte, gdje kune rođena vas mati“, kako bi izbjegao „prigovore izvjesnih muslimana koji su *Biser* oglasili Stadlerovima glasilom zato što se štampao latinicom i što nije pisao u srpskom duhu“. Nametak u tekstu donosi u cjelini prvotnu Čatićevu verziju pjesme.

Nametak je intenzivnu korespondenciju imao i sa Ahmedom Muradbegovićem, koji je često veoma oštro kritikovao *Novi Behar*, ali i određene postupke sarajevske intelektualne elite. Tako u jednom pismu ozlojeđeno piše kako se sarajevska, a naročito tadašnja muslimanska intelektualna elita, ne može izboriti s Borivojem Jevtićem koji, kako se vidi iz pisma, opstruira izvođenje Muradbegovićevih drama, a koje su, kako kaže, izvođene na evropskim pozornicama, u Splitu i Banja Luci i „potukle onu nemjerljivu proširenu verziju o nekakvoj konzervativnosti muslimana kojom se nastoje spriječiti među muslimanima svaki kulturni razvoj od nekih mračnjaka koji imaju tu vlast u rukama“ (HAS/ZV-310). Muradbegovića naročito iritira što se među „sarajevskim muslimanima“ stvorila predodžba da ih Jevtić brani od njega, a od Jevtića su „dolazile takve uvrede muslimanima u pozorištu, da su se i oni morali revoltirati protiv prostota, a on ih sada brani od onoga što uveličava njihovu unutarnju snagu duha, njihovu životnu sposobnost i njihov grandiozni kulturni zamah vizavi Zapada i onaj nekadašnji, kao i onaj sadanji! To je krajnji cinizam i neka vam Sarajlijama služi na diku kad vam je milo“. Iz pisma se može zaključiti da se Nametak našao u nekom nesporazumu između Muradbegovića i Jevtića. Muradbegović mu zamjera što nije stao u njegovu odbranu, nego je podržao Jevtića. No, prije ovog seciranja sarajevskog mentaliteta, kritički se osvrće na Nametkovu novelu „Zaćarano ogledalo“ koja, prema Muradbegovićevom mišljenju, „nije u skladu s vremenom u kojem živimo“ te da je „pozivanje na Kur’an dobro, jer u njemu se mogu pronaći sva naša životna pitanja, ali i uvjete interpretacije svoga života, vremena i stvarnosti prema sebi i svom vremenu. A interpretacija toga prema našem duhu i vremenu nalazi se u nauci koja se zove sa mnogo raznih imena, a jedno od tih je hipnoza“. Muradbegovićevo mišljenje o Nametkovoj noveli u skladu je sa ondašnjima avangardnim tendencijama u literaturi koje negiraju tradicionalizam. Međutim, već u narednom pasusu seli se na društveno-kulturno polje i, na fonu promjena koje su se desile i u njegovoj književnoj orijentaciji (od avangarde ka neotradicionalizmu), sugerira Nametku šta bi to trebali biti savremeni zadaci literature koju piše „obrazovani muslimanski pisac“, pa tako, između ostalog kaže: „A od Tebe, kao prijatelja muslimanskog napretka a i moga, i od tebe kao akademski obrazovana čovjeka i pisca od talenta očekuje se sa pravom da ti to zaodjeneš u takvu literarnu formu koja će to pitanje učiniti jasnim i pristupačnim svima nama i seljacima i građanima i intelektualcima, jer se od obrazovanog muslimanskog pisca traži da on svoja pitanja i pitanja svoje sredine učini svojinom sviju ljudi u vremenu u kojem živi, jer samo tako mogu one dobre i plemenite namjere u literaturi da pobijede i postignu svoj cilj, a drugačije izazivaju otpor, nerazumijevanje i često i indignaciju“ (HAS/ZV-310).

Isto tako i Munir Šahinović kritički procjenjuje njegovu dramu *Omer za (u) načvama*, sugerirajući da naredni put dobro promisli kada piše komediju, a naročito “seosku komediju” jer mu ova nije uspjela i zbog čega će pokvariti reputaciju dobrog noveliste. Ironično mu prenosi kako su njegovi poznanici, a među njima i Murad-begović, sugerirali da „povuče Omera iz načava“, odnosno skine s pozornice te da svoj talenat ne treba rabiti zbog novca čime će naškoditi sam sebi. Sugerira mu: „... razmisli o tome da počneš raditi na jednom romanu, koji bi opisivao jednu muslimansku porodicu poslije svjetskog rata; tu bi se moglo unieti i političkih momenata (recimo sukob u porodici o srbstvu i hrvatstvu, partijski život muslimana) ali svakako bi taj roman morao biti na europskoj visini i izbjegavati bosansku folkloristiku i romantiku a naročito bosanski govor. Tu bi tražim ti mogao imati liepa uzpjeha. Samo taj bi roman morao obsezati barem 300 stranica a što bi bio veći uzpjeh bi bio sigurniji. A toliko toga ima u našem svakodnevnom životu kroz minulih dvadeset godina što bi dalo izvrsnu temu za jedan originalan i zanimljiv roman“ (HAS/ZV-314).

Nametak je veliki interes pokazivao iz za lingvistička pitanja, osobito za leksikografiju. Kako smo vidjeli, polemizirao je u nekoliko navrata sa Šahinovićem o neprirodnosti korijenskog pravopisa u bosanskohercegovačkom jezičkom kontekstu jer takvo pisanje narušava jezičku supstancu izraza u Bosni. Borio se protiv nasilnih, neprirodnih intervencija u jeziku, što pokazuje i članak „O jeziku, rode da ti pojem“ objavljen u *Novom listu* (1943), gdje kritizira “ideju čistunstva” jezika u NDH, kojom se najprije jezik nastojao očistiti od tuđica te leksema koje su “frekventne u srpskom jeziku”. U ovom tekstu Nametak primjećuje kako su Jagić, Maretić i brojni drugi slavisti bili zaraženi “vukomanijom” jer su štokavskom govoru najčešće prilazili preko Vuka Karadžića, kao i oni kroatisti koji su razliku između hrvatskog i srpskog jezika vidjeli isključivo u tome “što je srpski štokavski govor ekavski, a hrvatski ikavski i ijekavski, iako je i to s izgovornog stanovišta velika razlika; već su razlike u rječničkom blagu obaju jezika, pa onda u gramatičkom i sintaksičkom”. Također, veoma se kritički odnosi prema zakonskoj odredbi o “čistoći”¹⁶ jezika te izostavljanju iz upotrebe riječi “koje su tipične za srpski jezik, na mjesto kojih se moraju upotrebljavati hrvatske narodne riječi iz živog narodnog govora ili one riječi koje imaju potvrdu u djelima hrvatskih pisaca”. Kao što za filologe s kraja 19. kaže da su zaraženi “vukomanijom”, za tadašnje pisce kaže da su zaraženi “kroatomanijom”. U nastavku teksta donosi desetine primjera kako se vrši čišćenje u jeziku, pa, između ostalog, navodi da se umjesto internacionalne riječi “radio” koristi “krugoval” itd.

¹⁶ Detaljnije o ovome pisali su Samardžija (1993) i Greble (2020).

Naročito kritizira prisilno i neprirodno pravljenje složenica po uzoru na njemački jezik (telefon, brzoglas, njem. Fenruf), ali i druga produciranja nepotrebnih riječi (melioracija – poboljšba; promicanje – promičba, sređivanje – sreditba), osobito u riječima stranog porijekla (automobil – samovoz, tramvaj – gradska cestovna željeznica). Povodom ovog teksta Nametku su pristigla dva pisma: prvo Nikole Rončevića iz Ureda za hrvatski jezik, u kojem Nametku čestita na hrabrosti što je napisao ovaj tekst te da mu je neobično drago „... što među kolegama iste struke i godina, eto, i u Sarajevu nailazim na jednog, koji mi je po shvaćanju blizu, mnogo bliži nego i jedan član ovog ureda, gdje radim skoro dvije godine“ te nastavlja da je i njemu “došlo na vrh glave ovo pretjerivanje i ludovanje u jeziku, pa sam još prije devet mjeseci napisao razpravu „Škola i učilište“, koju ovdje prilažem.... (....) Razpravi se Pročelnik uglavnom nije protivio, ali se bojavao da ne bi uvriedio “one gore“, pa je tako moja razpravica ostala neštampana“ (HAS/ZV-383). Primio je i pismo od nekog anonimnog poznanika u čijem pismu stoji „... kod nas se prigoni na svim poljima pa i na ovom jezičkom; svrha je samo da se što više razlikujemo od Srba, a što već ispada glupo, što se vraćamo natrag, što nakazimo svoj jezik i ne razumijemo ga, sve to ne znači ništa“ (HAS/ZV-288).

ŽELIM DA ME UPOZNAŠ

Nametak je doprinos dao i u afirmaciji bošnjačke/bosanskohercegovačke književne i kulturne baštine u širim slavističkim okvirima, ostvarujući korespondenciju s brojnim slavistima širom Evrope. Ova prepiska svjedoči da su uz njegovo posredovanje nastale neke važne studije, knjige i monografije publikovane u evropskim slavističkim centrima. Piše mu tako Otto Babler¹⁷ 1930. godine da mu pošalje „Hikaju o Ejjub-Pejgamberu“ M. Rušdija, kako bi je preveo na češki jezik, ali traži da mu Nametak pošalje svoj arebički rukopis ili da mu neko prepíše isti. Također, traži da mu nađe „kakvog turskog ilustratora za tu pjesmu, koji bi s nekoliko crta – čim primitivnije, tim bolje – znao za artifiksirati najvažnije situacije iz priče“ (HAS/ZV-378). Iako je ovdje tražena samo jedna hićaja, Nametak mu je poslao i „Hićaju o Ismailu“. Babler ih je objavio pod naslovom *Dve mohamedanske biblicke basne. Preveo Otto F. Babler u Olomoucu 1934. godine*. Prikaz ovog izdanja napisao je Nametak u *Novom Beharu* gdje saznajemo i to da je ilustracije uradio Albert Schamoina. Interes u slavističkim

¹⁷ U jednom pismu Antun Šimčik piše: „Ako imate, pošaljite Bableru svoj “Kurban-bajram“ (Bajram žrtava, op. N. R.), ovdje ima jedna novela (ili više) koju bi vrijedilo prevesti na češki, ja se ne sjećam naslova. Ako bi je izdao u vlastitoj nakladi, imali biste dvostruku radost, jer on sve tako ukusno izdaje“ (HAS/ZV-306).

centrima za bosanskohercegovačku, a osobito bošnjačku kulturu početkom 30-ih godina vidljiv je i iz pisma Maximiliana Brauna iz 1931. godine. Braun mu se najprije zahvaljuje za Kreševljakovićevu knjigu čiji je „pogled, iako dosta kratak, vrlo koristan za mene i moj rad, od naročitog je bilo interesa za mene ono što kaže o muslimanskim piscima XVII-XVIII stoljeća“. Braunov interes za “muslimanske pisce“ svjedoči i njegovo zanimanje za knjigu *Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims* 1912. (navođena kod Kreševljakovića str. 20): „... da li se ovo djelo može poručiti preko knjižare i za koju cijenu ili je i ono bibliografska rijetkost“. Po svemu sudeći, Nametak mu je poslao Kreševljakovićevu knjigu *Kratak pregled Hrvatske knjige u Heceg-Bosni* koja je izašla iste godine kada i antologija Kemure i Ćorovića. Tragom ove literature, Braun je napisao knjigu *Začeci evropeizacije u književnosti slavenskih Muslimana* koja je publikovana na njemačkom jeziku 1934. godine, a tek 2009. godine njen prijevod kod nas.

Pored interesa njemačkih slavista za bosanskohercegovačku književnost i kulturu, sa austrougarskom okupacijom, naročito od aneksije 1908. godine, i Mađari u kontekstu politike zasnovane na teoriji “Magyarszent korona tana“ (Doktrina Ugarske svete krune) (Usp. Nametak HAS/ZV-501) pokazivali sve veće zanimanje za Bosnu. Ulagali su kapital, prihvatili učenike i studente u škole sve do 1918. godine, kada se prekida njihov politički ali i dalje nastavlja kulturni interes za život Bošnjaka. O tome svjedoče pisma Josipa Bajze, profesora hrvatskog jezika i književnosti u Budimpešti, upućena Nametku od 1931. do 1934. godine. Tako u jednom pismu traži od Nametka da mu pošalje svoju i Sarajlićevu biografiju kako bi podatke mogao uvrstiti u prikaz njihovih novela te da mu Nametak sugerira šta bi bilo nužno naglasiti u tom prikazu. U drugom pismu piše kako završava prikaz Bašagićeve knjige *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini* te da bi Nametak trebao sastaviti „roman iz odlomka o maloj Hasniji i njezinoj obitelji“. U listu *Muslimanska svijest* 1936. godine objavljeno je Bajzino sintetsko predstavljanje Bašagićevog književnog i naučnog djela te političkog angažmana pod naslovom „Jedan strani glas o dru Safvetbegu Bašagiću“¹⁸, a u kojima Bajza vješto secira ključne teze njegovih djela (npr. teza o bogumilstvu). Spomenuti lik Hasnije jedan je od likova iz novela u zbirkama *Bajram Žrtava* i *Dobri Bošnjani* – i to su, zapravo, odlomci nikada dovršenog Nametkovog romana o porodici Duranić. Također, u jednom pismu piše da za Bašagića šalje knjigu

¹⁸ Munir Šahinović Ekremov u uvodnom tekstu povodom Bajzinog teksta u *Muslimanskoj svijesti* navodi da je Bajza lektor, na što on reagira u jednom pismu, kazavši: „Kada vidite gosp. pisca recite mu da ja nisam nikakav lektor nego javni redovni sveučilišni profesor“. Također, u jednom od pisama navodi da mu je neko poslao knjigu *Emancipacija muslimanke* te pita ko je gospodin Svara (Maksim) koji piše za *Novi Behar*.

Turkische Schriften aus dem Archivedes Platins Nikolaus Estehazy 1606-1645. turkologa Lojasa Feketea, a prikaz ove knjige napisao je Kreševljaković u časopisu *Novi Behar*. Kreševljaković u prikazu navodi da su pisma iz ove knjige od iznimne važnosti i za pisce bosanske historije jer su ih „pisali turski državnici od kojih su neki bili i sinovi Herceg-Bosne (Musa-paša, Murted-paša)“ (1931-32, 23-24, 336). I Fehim Spaho se obilno služio ovom studijom kad je pisao članak “Odnosi bosanskog namjesnika prema budimskom veziru“ objavljen u *Kalendaru Narodne uzdanice* 1935. godine. Kako bi mogao izučavati bošnjačku kulturu, Bajza se intenzivno bavio proučavanjem islama i Kur’ana.

* * *

Budući da se Nametak bavio folkloristikom značajan broj pisama odnosi se na ovu oblast, a najviše ih je razmijenio je sa Antunom Šimčikom koji je često publikovao svoje radove u bosanskohercegovačkim časopisima, i to najviše iz bošnjačke književne i kulturne historije. U pismima uglavnom traži od Nametka da mu pošalje neke narodne pjesme, da identificira neki lik iz usmene epske tradicije te da mu dopuni određene članke.¹⁹ Od historijskih tekstova, koji se spominju u pismima, sigurno su najznačajniji „Solaci“ – u kojem pojašnjava sliku Gazi Husrev-bega u Kuripešičevom putopisu, odnosno ko su solaci navedeni na slici, fokusirajući se na Osman-pašu Bošnjaka [„No mislim da nije zgoreg što sam život Osman-paše opisao ovako potanko jer je može se reći tipičan za umnije Bošnjake koji su u Turskoj od čobančadi postajali prvi ljudi u carevini“ (HAS/ZV-311).], zatim rad o Bašagićevoj zbirci narodnih pjesama i brojne druge folklorističke zabilješke. Najčešće je bilježio prozu, odnosno “turske šale“, ali je donosio i vrijedne priloge iz poezije.

Kada je riječ o folkloristici, valja ovdje spomenuti i pismo Abdurahmana (Milivoja) Malića iz 1932. godine u kojem mu piše: „Palo mi je na pamet da Vas zamolim da budete tako dobri te da mi pošaljete (dovršavam doktorsku tezu pa bi mi trebalo) koji stari broj N. B. ako ima kakav članak o folkloru b.h. muslimana te o per. prevodnoj literaturi ili štogod o historiji Mostara“. Ovo pismo Malić piše nakon što je Nametak u *Novom Beharu* publikovao članak „Naš karakter“ u kojem piše o našim piscima i teozozima na orijentalnim jezicima (Šejh Jujo, Arif Hikmet itd.). Valja kazati da je Malić u disertaciji o *Bulbulistanu* Fevzije Mostarca i pisao o aspektima djela koje potencira u molbi iz pisma.

¹⁹ Tako u jednom pismu na Nametkov upit objašnjava šta znači Ali se biju, magarci plaćaju. Šimčik piše: „Ima mnogo paralela *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi*, to je da za sve budalaštine kraljeva budu bijeni Ahejci; to je od svađe Agamemnona i Ahileja pod Trojom, radi koje su Grci teško stradali od Hektora“ (HAS/ZV-306).

KA ZAKLJUČKU

Možemo zaključiti da je iz pisama o kojima je ovdje bilo riječi vidljiv bar dio složenog književnog i kulturnog života u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata, mnoštvo identitetskih, političkih, intelektualnih rasjeda, ali se može pratiti i intelektualni razvoj jedne od najznačajnijih figura bošnjačke kulture tog vremena – Alije Nametka. Dovodeći pisma u *kotekst* s tekstovima iz periodike jasno se može uočiti utjecaj neoficijelne korespondencije na oblikovanje ukupnog tadašnjeg društveno-kulturnog života. Od osobitog značaja su ona pisma u kojima se “demistificira” Bašagić kao historiograf, ali i pokazuje nebriga zajednice za njegovo posthumno “kanoniziranje” u bošnjačku i bosanskohercegovačku kulturu, što je nastojala iskoristiti hrvatska strana između ostalog i namjerom da mu se podigne spomenik i napiše o njemu monografija. Pisma pokazuju kako su ondašnje vlasti pribjegavale cenzuri da bi spriječile pojavu i širenje drugačijeg mišljenja (slučaj Bašagić, Nametak...), ali i svojevrсни identitetski rasjed među bošnjačkim intelektualcima, a o čemu najbolje svjedoče Spahina pisma – od prosrpske do prohrvatske orijentacije – koja Šahinović nastoji cenzurom i retušom u periodu NDH prilagoditi odgovarajućem historijsko-političkom trenutku. Također, korespondencija svjedoči da je Alija Nametak bio posrednik i sudionik u afirmaciji bošnjačke kulture i književnosti u širim evropskim okvirima.

IZVORI:

1. Analitički inventar zbirke „Varia (1829-1963)“, Historijski arhiv Sarajevo

LITERATURA:

1. Anonim (1935/36), “Nadgrobnni spomenik draSafvetbega Bašagića”, *Novi Behar*, 7-8, 110-112.
2. Bajza, Josip (1936), “Jedan strani glas o dru Safvetbegu Bašagiću”, *Muslimanska svijest*, 8, 2-3., 9 2-3.
3. Bašagić, Safvet-beg (1931/32), “Predgovor”, *Novi Behar*, 18, 264.
4. Gačanin, Sabaheta (2018), *Pisma: Uvodna studija o tumačenju pisma kao izvora za opću, kulturnu i književnu historiju*, Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, Sarajevo

5. Gelez, Philippe (2010), *Safvet-beg Bašagić (1870.-1934.). Aux racines intellectuelles de la pensée nationale chez les musulmans de Bosne-Herzégovine*, École française d'Athènes, Mondes méditerranées et balkaniques, Atina
6. Greble, Emily (2020), *Sarajevo 1941-1945.*, University press, Sarajevo
7. Hadžijahić Muhamed (1936), "Kada je u našim krajevima gotovo nestalo "Dobrih Bošnjana" – Bogumila", *Muslimanska svijest*, 1, 10.
8. Hadžijahić, Muhamed (1974), *Od tradicije do identiteta*, Svjetlost, Sarajevo
9. Hasanbegović, Fatma (2006), *Suton i sunce: književno djelo Alije Nametka*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj
10. Hasanbegović, Zlatko (2007), *Muslimani u Zagrebu 1878.-1945. Doba utemeljenja*, Medžlis Islamske Zajednice u Zagrebu - Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
11. Iggers, Georg G. (2019), *Od istorizma do postmodernizma*, Akademska knjiga, Novi Sad
12. Jurčić, Vladimir (1944), "Bašagić kao predvodnik svoga vremena (nacrt književne studije)", *Hrvatska misao*, 11-12, 334-352.
13. Luić-Vudrag, Dubravka (2018), *Hrvatska revija (1928.-1945.) i hrvatski kulturni identitet*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
14. Ljubović, Amir (1998), *Nad Bašagićevom ostavštinom*, Arhiv Hercegovine, Mostar
15. Mulabdić, Edhem (1938), "Nove metode neprijatelja Narodne uzdanice", *Jugoslovenski list*, 23. 2. 1938.
16. Muradbegović, Ahmed (1933/34), "Moj prvi susret s Bašagićem", *Novi Behar*, 19-21, 287-288.
17. Nakaš, Lejla (2010), *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo
18. Nametak, Alija (1931), "O sebi i svojim knjigama", *Jugoslovenski list*, 20, 7152, 7.
19. Nametak, Alija (1932), "Uz moju knjigu novela", *Novi Behar*, 13-14, 207.
20. Nametak, Alija (1933/34), "Dve mohamedanske bibličke basne", Preveo Otto F. Babler u Olomoucu, *Novi Behar*, 17-18, 267.
21. Nametak, Alija (1936), "Musa Ćazim Ćatić (Jedna dosad neobjelodanjena njegova pjesma)", *Hrvatska revija*, 6, 299-304.
22. Nametak, Alija (1941), "Jedan muslimanski hrvatski kalendar", *Hrvatska revija*, 2, 96-99.

23. Nametak, Alija (1957), "Tri pisma pokojnog fra Pave Dragičevića", *Dobri pastir*, 8, 153-155.
24. Nametak, Alija (1994), *Sarajevski nekrologij*, Bošnjački institut, Zürich
25. Nametak, Alija (rukopis), "Zanimanje Josipa Bajze za bosansko-hercegovačke Muslimane", HAS, ZV-501.
26. Nametak, Alija (ur.) (1930), "Musa Ćazim Ćatić: hrvatski muslimanski kalendar", Mostar
27. Nametak, Alija, (1943), "O jeziku, rode da ti pojem", *Novi list*, 589, 20.
28. Nametak, Alija (1943), "Podrug života u Sarajevu u pismima Fehima ef. Spahe", *Hrvatska sviest*
29. Nezirović, Admir (2011), *Analitički inventar zbirke "Varia (1829-1963)"*, Historijski arhiv, Sarajevo
30. Nezirović, Muhamed (2007), *Krajišnička pisma*, BZK Preporod, Sarajevo.
31. Samardžija, Marko (1993), *Jezični purizmi u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
32. Šahinović, Munir (prir.) (1936), "Tri politička pisma Dra Safvet-bega Bašagića: prilog političkoj povijesti Bosne", *Muslimanska svijest*, 1, 7.
33. Traljić, Mahmud (1962) "Bosansko-hercegovački pisci i izdanja u Matici hrvatskoj (uz 120-godišnjicu opstojanja)", *Bibliotekarstvo*, 4, 71-76.
34. Traljić, Mahmud (1998), *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, Sarajevo
35. Žujo, Valerija (2018), *Hugo Freiherr von Kutschera*, Austrijska ambasada Sarajevo

LETTERS AS A SOURCE FOR THE STUDY OF LITERARY PAST

Summary

Correspondence as a source for the study of literary, cultural, and political circumstances and events in Bosnia has not received an appropriate place in the humanities and social sciences because the letters are treated exclusively in the field of privacy. However, letters are sometimes a first-class source for presenting an image of a particular period or event, especially if it is interesting to determine how a particular person or group understands events or processes in society and culture. Studying the letters would open a different perspective on some events since it is often about an "informal" form of communication. In the framework of Bosnian studies, the so-called "letters from the border/krajišnička pisma" (Muhamed Nezirović and Lejla Nakaš) have been the most comprehensively studied, with slightly fewer letters in oriental languages (Sabaheta Gačanin), while letters from the 20th century (Hamid Dizdar, Munir Šahinović, Alija Nametak, for example), unfortunately, did not receive proper valorization. In this paper, the correspondence of Alija Nametak between the two world wars will be presented. Considering the dispersed thematic content of the letters, they are grouped into several thematic units. Letters about Safvet-beg Bašagić, letters about political censorship of articles and literary and artistic works, and correspondence with Slavists throughout Europe especially stand out. The letters were linked to other texts (co-text) that were in the broadest sense related to the topics of the letters. We tried to present as much as possible the events to which the letters referred. We also pay attention to the need to renew the study of Bosnian archival and documentary material, especially in the study of the history of literature.

Keywords: Alija Nametak; Safvet-beg Bašagić; Hamdija Kreševljaković; Bosnian studies; letters; censorship; Matica hrvatska; policy; Slavic studies

Adresa autora
Author's address

Nehrudin Rebihić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
nehrudinrebihic@hotmail.com

